

Ірина Ціборовська-Римарович,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, Київ 03039, Україна

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

тел.: (044) 288-13-85

**КНИЖКИ НЕРЕЛІГІЙНОЇ ТЕМАТИКИ
У ФОНДАХ КНИГОЗБІРЕНЬ КАТОЛИЦЬКИХ МОНАСТИРІВ
ЛУЦЬКОЇ/ЛУЦЬКО-ЖИТОМИРСЬКОЇ ДІЄЦЕЗІЇ
XVII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.:
ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД**

У статті подано загальний історико-книгознавчий огляд стародруків нерелігійної тематики, які зберігалися у книгозбірнях десятиох римо-католицьких монастирів Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії у XVII – першій половині XIX ст.: Луцького, Острозького Кременецького єзуїтських колегіумів, Бердичівського та Вишневецького монастирів босих кармелітів, Луцького, Берестецького і Теофіпольського тринітарських монастирів, Дедеркальського і Кременецького монастирів отців реформатів. Джерельною базою огляду стали стародруки названих бібліотек, які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, два рукописні каталоги – бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів та бібліотеки Волинської православної духовної семінарії, і інвентаря бібліотеки Луцького єзуїтського колегіуму. Інформація представлена за такими тематичними групами: історія, філологія, медицина, астрономія, географія, різне.

Ключові слова: монастирські бібліотеки, історичне бібліотекознавство, Луцько-Житомирської дієцезія.

Бібліотеки були невід’ємною, органічною складовою монастирського життя. Член Товариства Ісусового Петро Канізії писав, що легше уваяти собі фортецю без залози, ніж монастир без книгозбірні. Присутність книжок вимагало виконання тих завдань, які стояли перед членами орденських спільнот в залежності від статутів і конституцій конкретного чернечого ордену. Так як це були церковні інституції, основну частину бібліотечного фонду складала видання релігійної тематики: Св. Письмо, коментарі до нього, твори отців Церкви, твори з догматичної, моральної

© Ціборовська-Римарович І., 2019

теології, аскетички, літургичні книги, полемічна література, агіографічні твори, праці з церковної історії, проповіді та промови, документи, регламентуючі орденське життя. Але монастир, попри обмежені контакти із «зовнішнім», світським, світом, не був герметично замкнутим простором. Він був не тільки ідеологічною інституцією, але й економічним осередком, який вів господарську діяльність, навчальним закладом – коли при ньому функціонували школи для світської молоді, при деяких існували новіціати для підготовки до вступу до лав ордену; культурним центром – коли при ньому діяли скрипторій чи друкарня, утримувалася музична капела, працювали висококваліфіковані митці в сфері образотворчого мистецтва й архітектури. Місійна діяльність вимагала знання мови, історії та культури регіону, де для слави Божої працювали ченці. Склад і зміст бібліотечного фонду дає змогу прослідкувати один із каналів комунікації монастирських общин зі світським соціумом через друковане слово, яке несло і зберігало знання, передаючи його від покоління до покоління.

Мета публікації – на основі історико-книгознавчого аналізу джерел, які були у нашому розпорядженні – подати огляд літератури нерелігійного характеру у книгозбірнях католицьких монастирів Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії XVII – першої половини XIX ст., проілюструвати поширення і побутування видань медичної, астрономічної, гуманістичної тематики в цьому регіоні українських земель. Вважаємо за найбільш раціональну тематичну систематизацію зібраного матеріалу за галузями наукових знань: історія, філологія, медицина, астрономія, географія, різне.

Об’єктами цього історико-книгознавчого дослідження стали книгозбірні десятиох католицьких монастирів Луцької, згодом Луцько-Житомирської дієцезії, які функціонували у XVII – першій половині XIX ст., а саме: бібліотеки Луцького (1604–1773), Острозького (1624–1773) та Кременецького (бл. 1702–1773) єзуїтських колегіумів, бібліотеки Бердичівського (1630–1866) та Вишневецького (30-ті рр. XVIII ст. – 1832) монастирів босих кармелітів, бібліотеки Луцького (1717/18–1850), Берестецького (1689–1832) і Теофіпольського (1738–1832) тринітарських монастирів, книгозбірні Дедеркальського (1735–1889) і Кременецького (1760–1807) монастирів отців реформатів. Стародруки з провенієнціями названих монастирів нині зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Джерельною базою дослідження були стародруки названих бібліотек, два рукописні каталоги – бібліотеки Бердичівського монастиря босих

кармелітів (1781 р.; ІР НБУВ, ф.1, спр. 6413) та бібліотеки Волинської православної духовної семінарії (остання чверть XIX ст.; Центральний державний історичний архів України у м. Києві, далі – ЦДІАУК, ф. 2227, оп. 1, спр. 424, 258 арк., т. 1; Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, далі – ІР НБУВ, ф. 1, спр. 4726, 143 арк., т. 2), і інвентар луцької поєзуйтської бібліотеки (1783 р.; ЦДІАУК, ф. 710, оп. 2, спр. 1200, арк. 29–38; [1]).

Рукописний каталог фундаментальної бібліотеки Волинської духовної православної семінарії книжок латинською, значно меншою мірою – грецькою мовами, куди влилася основна частина книгозбірні Острозького єзуїтського колегіуму, і стародруки, які походять із книгозбірні острозьких єзуїтів, доповнюють одне одного. У семінарському каталозі дбайливий бібліотекар по можливості ретельно нотував джерела надходження книжок, що тепер дає можливість виокремити стародруки острозької книгозбірні.

У першому томі каталогу бібліотеки Волинської духовної семінарії вміщено такі систематичні розділи: «Святое Письмо», «Патрология», «Агиография», «Герменевтика», «Гомилетика», «Философия», «Церковная история», «Церковное право», «Словесность».

У томі другому вміщено наступні систематичні розділи: продовження розділу «Словесность», «V. Гражданская история», «VI. Языкознание», «VII. Физико-математические науки», «VIII. Естественная история», «IX. Механика. Военное искусство», «X. Медицина», «XI. Законоведение», «Книги на греческом языке».

Джерельна база, яка була у нашому розпорядженні, не може претендувати на вичерпність. Вона різна за своєю інформативністю по відношенню до книгозбірень різних монастирів. Сьогодні маємо різний ступінь збереженості бібліотечних фондів кожного з монастирів і архівних документів, дотичних історії монастирських бібліотек. Зберігся тільки один рукописний каталог бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів, датований 1781 р., за яким можна уповні представити склад і зміст бібліотечного фонду. І сама книгозбірня дійшла до нашого часу у майже неушкодженому стані і окремою самостійною колекцією зберігається у відділі бібліотечних збірань та історичних колекцій НБУВ (далі – ВІК; нині її обсяг 4852 томи). Компактно і практично без втрат збереглася книгозбірня Кременецького єзуїтського колегіуму, яка стала складовою бібліотеки Волинського ліцею після скасування Ордену (нині понад 600 од. зб.). Книжкові колекції книгозбірень Острозького єзуїтського

колегіуму (нині понад 738 од. зб.) та Вишневецького монастиря босих кармелітів (нині понад 250 од. зб.) були сформовані в результаті евристичної роботи і упорядкування бібліотечних фондів. Стародруки названих тринітарських і реформатських монастирів нині зберігаються у складі книжкової колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії» (далі – б-ка ЛЖС), куди вони надійшли після закриття монастирів у 1832 р. та 1889 р. Виявлення цих примірників проходило за провенієнціями шляхом перегляду фонду *de visu* і укладання бібліографічних списків.

Різну кількість стародруків із монастирських бібліотек вдалося виявити за провенієнціями у фондах НБУВ. Але одержаний та проаналізований книгознавчий фактографічний матеріал подає відомості про побутування видань нерелігійної тематики у книгозбірнях римо-католицьких монастирів даного регіону.

Відповідно до визначених тематичних груп у чотирьох випадках, коли джерела дозволяють зробити узагальнення щодо їхньої кількісної характеристики – це стосується Бердичівського монастиря босих кармелітів (за рукописним каталогом), Луцького (за рукописним інвентарем), Острозького (за рукописним каталогом бібліотеки Волинської православної духовної семінарії та реконструйованим фізично фондом книжкової колекції) і Кременецького (за збереженим майже повністю бібліотечним фондом) єзуїтських колегіумів, ми одержали такі дані.

Обсяг фонду бібліотеки Луцького колегіуму за інвентарем 1783 р. становить 1321 назву. Інвентар дає можливість скласти певне уявлення про кількісний склад визначених тематичних груп: «Historici profane» – 68 назв, «Juridici» – 31 назва, «Linguisticae» – 110 назв, «Mathematici» – 12 назв, «Medici» – 4 назви, «Philosophi» – 70 назв, «Poetae» – 122 назви, «Politici» – 45 назв, «Precatorii» – 136 назв. Розділ «Linguisticae» поділено укладачем на 7 груп: «Arabici» – 2 назви, «Galici» – 9 назв, «Germanici» – 28, «Hebraici» – 4, «Graeci» – 16, «Italici» – 28, «Latini» – 17, «Slavonici» – 6. В «грецькій» групі, в кінці зроблено запис: «książek greckich różnych – 8», а далі – «książek ro wegersku – 2». Разом визначені тематичні групи складають 598 назв, що становить 0,45% від загальної кількості назв, внесених до інвентаря колегіумної бібліотеки.

За каталогом бібліотеки бердичівських отців кармелітів тематичні розділи кількісно виглядають так: «Historia sacri et profani» містить приблизно 246 позицій із світської історії, «Politici» – бл. 348 назв видань; «Juridici» – 147 назв; «Medici» – 69 назв. Математичні науки і астрономія

в основному були представлені у розділі «Philosophi». Бібліографічні описи кількох математичних праць вміщено у розділі видань італійською мовою, один – у списку заборонених книг. Загалом ми нарахували 19 математичних стародруків, серед них: праці Евкліда, Полетані, П'єра Рамі, Станіслава Сольського, Патрікія Скарадкевича, Войтеха Бистжоновського, Домініка Бека, Каспара Енса, Йохана Стурмія, Христофора Клавія, Рене Декарта, А. Бреанта. Безпосередньо з астрономічною тематикою виявлено 7 стародруків. Разом визначені тематичні групи складають 836 назв, що становить 0,24% від 3467 назв, внесених до каталогу.

Документальний матеріал, який був у нашому розпорядженні, на превеликий жаль, фактично не несе інформації про користування книжками у стінах монастирів, про ступінь їх запитуваності ченцями через книги видачі з бібліотек тощо. Мало стародруків мають на своїх сторінках підкреслення, позначки на берегах сторінок, що засвідчувало б роботу читача з текстом. Але сам факт наявності частини книжок у бібліотечному фонді у сув'язі з організацією діяльності монастиря, його структурою (новіціат, школа, обсерваторія, аптека, інфермерія, випадки, коли монастирський костел виконував функції парафіяльного тощо) може свідчити про пряму потребу в тій чи іншій літературі.

Історичні праці були потрібні для підготовки і проведення місіонерської діяльності, для підготовки проповідей та складання панегіриків, у науковій діяльності представників орденського кліру, для викладання історії у монастирських школах і вивченні латинської та грецької мов. У бібліотеці кременецьких реформатів історична галузь знань була представлена працями давньогрецьких, давньоримських і давньоєврейських істориків, зокрема: Діонісія Галікарнаського «Antiquitates Romanum» (Реджіо нель Емілія, 1498; НБУВ, відділ стародруків та рідкісних видань (далі – ВСПВ), шифр: ІА 125), Плутарха «Graecorum Romanorumque illustrium vitae» (Базель, 1550; НБУВ, ВСПВ, шифр: Pal. 987), Светонія «De XII Caesaribus libri VIII» (S.l., 1605; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/39), Йосифа Флавія «Орега» (Базель, 1524; НБУВ, ВСПВ, шифр: Pal. 923). Історичні знання були представлені і працями істориків пізніших часів: італійського історика, ченця Ангела Галуччі «De Bello Belgico» (Зульцбах, 1677; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/39), німецького історика, професора історії Лейденського університету Георга Горна (Horn, лат. Hornius; 1620–1670) «Historia Ecclesiastica et Politica» (Лейден, 1668; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 11/128), реформата Станіслава Клечевського (пом. 1799) «Sarmatia

Europea» (Львів, 1769; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/76) та «Lechus historia Polonae restitutus» (Оломоуц, 1774; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/60), новогрудського воєводи, науковця, мецената і бібліофіла князя Юзефа Олександра Яблоновського (1711–1777) «Lechi et Czechii deversus scriptor recentissimum vindiciae» (Лейпціг, 1771; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 11/148). У бібліотеці кременецьких єзуїтів зберігалися такі видання історичних праць і творів античних авторів: Гомера, Вергілія, Корнелія Непота, Марціала, Овідія, Тацита, Цезаря, Цицерона. У фонді цієї книжкової колекції знаходяться три книжки з автографами відомого сходознавця, лікаря, місіонера Товариства Ісусового Тадея Юді Крусинського герба Доленга (1675–1757) [6]. Це примірники двох видань його перекладу з перської на латинську мову «Донесення» турецького посла Дуррі Ефенді про посольство до Персії у 1720 р. В колекції зберігаються два примірники видання 1734 року і один – 1740 року. Т. Ю. Крусинський тричі публікував у Львові, в друкарні Львівського єзуїтського колегіуму, переклад «Донесення» з різними доповненнями та власними коментарями. Видання 1734 р. має назву «Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam...». Один примірник 1734 р., як засвідчує провенієнція, був подарований автором Колегіуму: «Pro Collegio Cremenecensis Soc[ietatis] Jesu obtulit Author» («Кременецькому колегіуму Товариства Ісуса подарував Автор») (НБУВ, ВІК, шифр: S.J. 210). Другий примірник, подарований автором краківському каштеляну князю Янушу Антонію Вишневецькому (1678–1741), згодом потрапив до бібліотеки Колегіуму: «Celsissimo Principi Janusio Korybuth Duci in Visnio/vcae Castellano Cracovien[si] Patrono Colendissimo Etc. etc. / offert Ora [sua] ad Ad [!] Arul[am] Author» («Благороднішому князеві Янушу Корибуту, графові на Вишнівцю, краківському каштелянові, найшановнішому патрону і т.д., і т.д. приносить свій дар на вівтар Автор») (НБУВ, ВІК, шифр: S.J. 200). Видання 1740 р. має назву «Tragica vertentis belli Persici historia per repetitas clades...». Як говорить провенієнційний запис, цей примірник був подарований автором ректору Кременецького колегіума Феліцію Убошу: «Reverendo Patri Felici Uboz Soc[ietatis] Jesu Rec[tor]i Coll[egii] Cremen[ecensis] devotissimo cultu obtulit Author» («Достойному отцю Феліцію Убошу, члену Товариства Ісуса, ректору Кременецького колегіума з відданою повагою подарував Автор») (НБУВ, ВІК, шифр: S.J. 179). Ще один примірник видання 1740 р. (НБУВ, ВСПВ, шифр: In. 1763) потрапив до бібліотеки Колегіума від Ю. Бистжоновського. Він не має

дарчого запису автора і зараз зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Примірник твору Т. Ю. Крусинського зберігався і в бібліотеці Дедеркальського монастиря реформатів. На форзаці дедеркальського примірника міститься запис латинською мовою, який є автографом автора і говорить про те, що книжка була подарована ним венденському стольнику, луцькому бургграфію Юзефові Вилежинському: «Per Illustri Magnifico ac Generoso D. Domino / Josepho Wylezynski Dapifero Vandensi Burgra= / bio Luceoriensi, Vexillifero Cohortium Nobilium. Sac[rae] Reg[is] / M[ajestatis] et Reip[ublicae] Ordinationis Ducalis. Mecenati et literari[o], / Mei Patrono Faventissimo suum Prodromus offert / Meq[ue]quonominis Devotissimus Author m[an]u p[ro]pria» («Від себе найяснішому, ясновельможному і шляхетному пану Юзефові Вилежинському, венденському стольникові, луцькому бургграфію, хорунжому лицарських корогв священій королівської величності і Речі Посполитої гетьманського підпорядкування, меценату й освіченій людині, моєму прихильному патрону [свій твір] на ім'я «Prodromus» дарує найвідданіший Автор власноруч»). Цей запис супроводжується цитатою з епіграми давньоримського поета Марціала, в якій йдеться про покровительство книжкам. Текст цитати написаною каліграфічним почерком на чистому аркуші, вклеєному перед титулом: «Cujus vis fieri libelle munus / Festina tibi vindicem parere / Ne nigram cito raptus in culinam / Cordyllas madida tegas papyro / Vel turis piperisq; sis cuculus / Faustini fugis in sinum? Sapisti / Illo vindice nec Probum timeto». Цей факт дає підстави вважати, що автор був особисто знайомий із Юзефом Вилежинським, знав останнього як високоосвіченого чоловіка і, найвірогідніше, був йому зобов'язаний покровительством, можливо у виданні своїх праць. Т. Ю. Крусинський вочевидь подарував примірник 1733 р. видання Ю. Вилежинському не пізніше 1756 року, коли закінчив свій життєвий шлях, а ще ймовірно, що до виходу у світ наступного видання у 1734 р. Через 26–10 років Ю. Вилежинський разом з іншими книжками подарував цю до монастирської книгозбірні отців реформатів у Дедеркалах. Інший запис на титульному аркуші цього ж примірника засвідчує дарування книжки Ю. Вилежинським бібліотеці Дедеркальського монастиря: «Ad Bibliothecam Dederkaliensi P[atrum] Reformatu[m] dono oblatu[s] a M[agnifico] D[omino] Wylezynski Fund[atore]. 1766.» («До Дедеркальської бібліотеки отців реформатів подарував ясновельможний пан фундатор Вилежинський. 1766»). Відомо, що сьогодні у фондах НБУВ зберігається 28 примірників трьох львівських видань праці

Т. Ю. Крусинського. З них 4 примірники видання 1733 р., 10 примірників видання 1734 р., 14 примірників – 1740 р. З 28 примірників 25 мають провенієнційні записи, з них 14 – авторські дарчі записи. Серед світських осіб, яким Т. Ю. Крусинський дарував свої книжки, були: краківський каштелян, літератор князь Януш Антоній Вишневецький (1678–1741) (Львів, 1733; НБУВ, ВІК, шифр: SJ. 200); гетьман Великого князівства Литовського, віленський воєвода, літератор, бібліофіл, власник бібліотеки Вишневецького замку, князь Михайло Серватій Вишневецький (1680–1744), рідний брат попереднього (Львів, 1734; НБУВ, ВСРВ, шифр: In.1466); великий коронний мечник, яскравий промовець свого часу, власник бібліотеки у Полонному князь Антоній Бенедикт Любомирський (пом. 1761) (Львів, 1734; НБУВ, ВСРВ, шифр: In.1766); великий коронний мечник, великий коронний хорунжий, відбудувач Домініканського монастиря у Любарі князь Франтішек Фердинанд Любомирський (пом. 1774) (Львів, 1740; НБУВ, ВСРВ, шифр: In.1464), рідний брат попереднього. По формі і змісту дарчого запису, адресованого Ю. Вилежинському, останній стоїть у шергу записів, звернених до найродовитіших осіб тогочасної Речі Посполитої. Примірники, подаровані М. С. Вишневецькому та А. Б. Любомирському, мають написану однаковим каліграфічним почерком одну й ту саму цитату, однак розташовану на чистих вклеєних перед титулом аркушах. На примірнику, який належав А. Б. Любомирському, є цитата з Марціала, але відсутній дарчий запис автора книжки. На нашу думку, він не зберігся з якоїсь причини, бо навряд чи ту саму цитату, в тій самій формі, тим самим почерком князь А. Б. Любомирський написав сам на своєму примірнику. Точно таке відтворення цитати ми зустрічаємо і на примірнику, подарованому Т. Ю. Крусинським Ю. Вилежинському. Цікавим є факт, що у виданні 1740 р. вміщено присвяту від автора равському воєводі князю Станіславу Вінцентію Яблоновському (1694–1754). Прозовий текст присвяти починається тією самою цитатою з Марціала, яка в рукописному вигляді міститься у названих примірниках. Тільки, на відміну від оригінального тексту, тут ім'я Фавстина замінено на Вінцентія, а слово «sapisti» на «vicisti». С. В. Яблоновський мав тісні контакти з львівськими отцями єзуїтами: він навчався у Львівському колеґіумі, його батько та перша дружина Марія Іванна з Потоцьких були поховані у львівському єзуїтському костелі. Цілком можливо, що видання книжки Т. Ю. Крусинського у друкарні Львівського єзуїтського колеґіуму могло бути підтримане ним, чим пояснюється присвята йому видання

1740 р. Напрошується думка, що «випробувавши» Марціалівську цитату в своїх дарчих записках, Т. Ю. Крусинських згодом використав її, включивши у друкований текст присвяти С. В. Яблоновському. Ще примірник «Prodromus ad Tragicam Vertentis...» 1740 р. видання був подарований Ю. Вилежнським до Дедеркальського монастиря (НБУВ, ВСРВ, шифр: In.2186). Цей факт засвідчує напис на титульному аркуші стародрука: «Ad Bibliothecam Dederkaliensem P[atrum] Reformatoru[m] / dono oblatu[s] hec Liber a M[agnifico] D[omino] Wylezynski Fundat[ore] / A[nno] D[omi]ni 1766. Oretur pro eo» («До Дедеркальської бібліотеки отців реформатів подарував цю книжку ясновельможний пан Вилежинський, фундатор Року Божого 1766. Молися за нього»). Ще один примірник твору Т. Ю. Крусинського 1740 р. видання (НБУВ, ВСРВ, шифр: In.1763) потрапив до Дедеркальського монастиря з бібліотеки Кременецького єзуїтського колегіуму. Колегіумній бібліотеці він був подарований єзуїтом Юзефом Бистжоновським (1694–1771). 1764 р. Ю. Бистжоновський був професором філософії у Луцькому єзуїтському колегіумі у 1725–1726 рр., префектом студій в Острозькому єзуїтському колегіумі у 1745–1748 рр., очолював місію Товариства Ісуса у Барі та керував там будівельними роботами у 1748–1749 рр. Згодом із Кременецького колегіума книжка надійшла до книгозбірні дедеркальських отців реформатів. Інформацію про це несуть провенієнційні записи примірника: «Collegii Cremenecensis Societatis Jesu. / Collegii Cremenecensi S[ocietatis] J[esu]. Ex dono P[atris] Josephi Bystrzonowski / S[ocietatis] J[esu] m[anu] p[ropria]. / Anno D[omi]ni 1764» («Кременецького колегіума Товариства Ісуса. Кременецькому колегіуму Товариства Ісуса. Власноручний подарунок отця Юзефа Бистжоновського, єзуїта»); «Applicatus Bibliothec[am] Conven[tui] Dederkaliens[is] P[atrum] Reformat[orum]» («Надана [книжка] Дедеркальській бібліотеці отців реформатів»).

Останній період життя Т. Ю. Крусинського був тісно пов'язаний з Україною. Так, в 1736–1741 рр. він обіймав посаду ректора Острозького єзуїтського колегіуму, згодом управителя його мастностями. Скінчив свій життєвий шлях єзуїт-орієнталіст у Збрижі, біля Кам'янця-Подільського¹.

¹ Біографічні відомості, інформацію про діяльність та розповсюдження творів Т. Крусинського див.: Krusiński Tadeusz // S. Orgelbranda Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1900. – Т. 8. – С. 639; Krusiński Judas-Tadée // Grand dictionnaire universel du XIX siècle / Par P. Larousse. – Paris, s. a. / – Т. 9. – С. 1272; Natoński B.

У книгозбірні *берестецьких тринітаріїв* серед книжок історичної тематики можна назвати, наприклад, видання творів давньоримського історика Курція Руфа (Quintus Curtius Rufus; I ст.) «De rebus Alexandri Magni...» (Лейпціг, 1730; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/№ 303) і давньоримського історика Луція Аннея Флора (Lucius Annaeus Florus; II ст.), присвяченого військовій історії Риму «Rerum Romanorum» (Страсбург, 1636; ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/№ 177).

У книгозбірні *бердичівських босих кармелітів* серед історичних творів зберігалися видання праць С. Оріховського «Annales» (Гданськ, 1643; IP НБУВ, спр. 6413, с. 46), Й. Пасторія «Historia Polonae» (Гданськ, 1685; IP НБУВ, спр. 6413, с. 48), три видання праці М. Кромера «De origine et rebus gestis Polonorum Libri XXX» (Базель, 1555; Базель, 1558; Кельн, 1589; IP НБУВ, спр. 6413, с. 55, 56), Б. Котвицького «Lech Polski albo wolnego narodu początki» (Львів, 1751; IP НБУВ, спр. 6413, с. 49), А. Фредра «Gestorum populi poloni sub Henrico Rege» (Гданськ, 1652; IP НБУВ, спр. 6413, с. 53), А. Гваніні (1538–1614) «Sarmatiae Europaeae discriptio» (Краків, 1588) та «Kronika Sarmacyeu europejskiej» (Краків, 1611; IP НБУВ, спр. 6413, с. 55), два видання праці Я. Длугоша «Historia Polonika» (Доброміль, 1615; Лейпціг, 1711–12; IP НБУВ, спр. 6413, с. 55, 56), С. Клечевського «Sarmatia Europea» (Львів, 1769; IP НБУВ, спр. 6413, с. 53) та інші.

Видову характеристику видань філологічної тематики монастирських книгозбірень можна окреслити так: граматики латинської, польської, французької, німецької, грецької, гебрайської та італійської мов (зокрема, граматика латинської мови була найширше представлена різними виданнями граматики, укладеної Емануелем Альваресом (Alvarez; 1526–1582)), словники польсько-латинські, польсько-французькі, польсько-німецькі, укладені різними авторами, серед них польсько-латинський, польсько-латинсько-грецький, латинсько-польсько-німецький словники Григорія Кнапського (Sparius; 1564–1638), праці про правила написання листів та складання промов, переклади польською мовою творів античних авторів та західно-європейських літераторів, твори польської художньої літератури, збірки промов як зразків ораторської майстерності. Переважна

Krusiński Jan // Polski słownik biograficzny. – Wrocław i in., 1970. – Т. 15. – С. 426–428; Ціборовська-Римарович І. О. Сходознавець Тадей Крусинський і його праці у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Українсько-польські літературні конспекти: Зб. наук. праць. Київські полоністичні студії. – Київ, 2003. – Е. 4. – С. 123–148.

більшість польськомовних видань філологічної тематики побачила світ у XVIII ст. та першій чверті XIX ст. і у загальному обсязі бібліотечного фонду займала відносно невеликий відсоток. Названі види видань віддзеркалюють монастирську діяльність у фаховій підготовці представників римокатолицького кліру та навчальний процес монастирських шкіл.

Латинська мова була головною і обов'язковою у католицькому церковному житті того часу. Тож граматики і посібники з латинської мови, збірки латинських афоризмів були традиційними у фондах монастирських книгозбірень. Латинська, грецька та гебрайська мови вважалися мовами Святого Письма, що пояснює присутність граматик і словників цих мов у монастирських бібліотеках. Ченці були забезпечені граматиками грецької мови, але у значно меншій кількості, ніж латинської та гебрайської. У розпорядженні ченців була, наприклад, граматика «Institutiones in linguam graecam» (Франкфурт, 1601) відомого фламандського граматика і мандрівника Миколая Клейнарда (Cleynaerts, Clenardus, Clenard; 1495–1542). Мали ченці у своїх бібліотеках і граматику гебрайської мови відомого вченого і поета Елія Левіта (Elia Levit; 1469–1549) «Grammatica Hebraice linguae» (Базел, 1537). У книгозбірні *кременецьких реформатів* був примірник видання багатомовного словника англійського орієнталіста Едмунда Кастелла (Kastell, лат. Castellus; 1603–1683) «Lexicon Heptaglotton, Hebraicum, Chaldeicum, Syriacum, Samaritanum, Aethiopicum, Arabicum conjunctim, et Persiarum, separatin...» (Лондон, 1669; НБУВ, ВСРВ, шифр: In. 696). Це видання внесено до бібліографічного довідника раритетів Ж. Брюне [4, 1625]. Назване видання представляє собою словник гебрайської, халдейської, сирійської, самаритянської, ефіопської, арабської і персидської мов із коротким викладом граматик кожної з них.

Як зазначалося, у фондах монастирських книгозбірень були граматики німецької, французької, італійської мов. У бердичівській книгозбірні була, наприклад, граматика італійської мови Джованні Батиста Коіруса (Coirgi) «Linguae etruscae grammatica» (Женева, 1642; IP НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 91), французької мови Франсуа Пенві (Painvin) «Grammatyka francuska u polska...» (Варшава, 1789; IP НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 94).

Твори античних авторів в тій чи іншій кількості завжди були у монастирських бібліотеках. Вони тісно пов'язані з такими галузями знань як історія та філологія. Їх використовували при вивченні латинської мови, у практиці написання проповідей і промов, навчанні мистецтву риторики, вивченні давньої історії, для читання праць із математики, астрономії,

медицини, написаних латиною. Вони були досить широко представлені у великій бердичівській бібліотеці: Апулей, Аристотель, Аристофан, Афраній, Віргілій, Авл Геллій, Гесіод, Гомер, Горацій, Демосфен, Езоп, Ісократ, Катул, Квінтіліан, Ксенофонт, Еней Лукан, Лукіан Самосатський, Макробій, Марціал, Корнелій Непот, Овідій, Тит Лівій, Папіній Стацій, Пліній Старший, Пліній Молодший, Плутарх, Полібій, Проперцій, Курт Руфус, Салюстій, Светоній Транквіл, Сенека, Сілій Італік, Софокл, Страбон, Тацит, Теогнід, Тибул, Юліус Флорус, Фулідід, Юлій Цезар, Цицерон, Ювенал.

У *луцьких єзуїтів* антична література була представлена творами Гомера, Вергілія, Овідія, Езопа, Авла Геллія, Горація, Марціала, Теренція, Клаудіана, Цицерона, Тита Лівія.

Серед книжок з бібліотеки *кременецьких реформатів*, як зазначалося вище, були видання творів Светонія, Плутарха, Діонізія Галікарнаського, Йосифа Флавія.

У *теофіпольських тринітаріїв* були: посібники з ораторського мистецтва, зокрема надзвичайно популярний свого часу твір із риторики «Orator extemporaneus...» (Амстердам, 1684; НБУВ, ВСРВ, шифр: In. 408) авторства єзуїта Міхаеля Радау (Radau; 1615–1687) [7, с. 558] та «Conciones et orationes ex historicis latinis excerptae» (Лейден, 1649; НБУВ, ВСРВ, шифр: Elz. 165). «Orator extemporaneus...» вперше побачив світ у Вільно 1640 р. Згодом він неодноразово перевидавався не тільки в Речі Посполитій (Браунсберг, Вільно, Каліш, Краків), але й в Італії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Чехії [7, 26, с. 23–26]. У монастирській книгозбірні був примірник одного з амстердамських видань цього твору.

Монастирська медицина є цілою сторінкою в історії медичної науки, яка розкриває один з аспектів її розвитку в добу Середньовіччя та Модерної доби. В монастирях навчали лікарського фаху, при них існували шпиталі для хворих та аптеки. Одним із джерел у дослідженні монастирської медицини можуть бути фонди монастирських бібліотек. Монастирські книгозбірні можна назвати багатоструктурними підрозділами. Зібрання книжок орденського осередку складалося з фондів головної, вживаючи сучасну лексику, фундаментальної, бібліотеки та менших, спеціалізованих бібліотек, до яких відносилися бібліотека аптеки та бібліотечка інфірмерії. Частина медичної літератури могла знаходитися і у фонді головної бібліотеки. Лікування та догляд хворих було основним видом діяльності Ордену бонефраторів або Ордену братів милосердя. Лікуванням хворих та утримання шпиталів окрім бонефраторів займалися єзуїти, тринітарії,

босі кармеліти, василіяни. Відповідно, вони теж мали певну кількість медичних книжок у своїх монастирях.

Аптеки діяли при Бердичівському і Вишневецькому монастирях босих кармелітів, Луцькому, Острозькому, Кременецькому єзуїтських колегіумах, Острозькому монастирі капуцинів.

На основі каталогу бібліотеки Волинської православної духовної семінарії та примірників стародруків книгозбірні острозького єзуїтського колегіуму, які нині зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, виявлено 63 книжки медичної тематики (разом із ботанічними атласами)². У складі цих 63 стародруків праці 47 медиків і фармакологів. Це – медичні твори лікарів давніх часів: давньогрецького лікаря Гіппократа, давньоримського філософа й письменника Авла Корнелія Цельса (Celsus; 1 ст. до н.е. – 1 ст. н.е.), давньоримського лікаря Клавдія Галена (бл. 130 – бл. 200), та Модерної доби: Теофраста Парацельса (1493–1541), який ввів застосування металів у фармакологію, стверджував у медицині перевагу досвіду над авторитетом античних авторів, «батька анатомії» Андреа Везалія (1514–1564), французького лікаря Жана Фернеля (Fernel, лат. Fernelius; 1497–1558), який у своїй роботі «Universal medicine» вперше медичну науку поділив на фізіологію, патологію й терапію; іспанського лікаря Луїса де Меркадо (лат. Mercatus; 1513–1599), німецького ботаніка і медика Леонарда Фукса (Fuchs; 1501–1566), польського лікаря Симона з Ловіча (XVI ст.), французького лікаря Жан-Жака Векера (Wecker; 1528–1586), італійського медика Луки Антоніо Поржіо (Porzio, лат. Portius; 1639–1728), Германа Бургааве (1668–1738) – визначного голландського клініциста, який ввів термометр у повсякденний вжиток, та ін. [2; 5].

² IP НБУВ, ф. 1, спр. 4726, №№: 3068, 3070, 3074, 3077 (1–2), 3079, 3082, 3084, 3085 (1–2), 3087, 3091, 3094, 3095, 3097, 3099, 3102, 3103, 3105 (1–3), 3106 (1–2), 3111, 3112 (1–2), 3113, 3116, 3117 (3 т.), 3120 (1–4), 3122, 3125, 3126, 3130, 3132, 3134, 3136, 3140, 3142, 3143, 3145, 3148, 3153 (1–2), 3155, 3156, 3157 (4 т.), 3180, 3182, 3184 і ботанічний атлас, №№: 3035, 3090 (2 прим.). НБУВ, шифри: Pal. 314, Ost.SJ A3085 (1), Ost.SJ B3039, Ost.SJ A3155, Ost.SJ A3156, Ost.SJ B3097, Ost.SJ C3084, Ost.SJ A2051, Ost.SJ B3130, Ost.SJ A3094, Ost.SJ B3132, Ost.SJ C3091, Ost.SJ A3081, Ost.SJ A3071, Ost.SJ C3120 (1-2), Ost.SJ C3106, Ost.SJ A3082, Ost.SJ A3085 (2), Ost.SJ A3088 (1), Ost.SJ A3088 (2), Ost.SJ A3088 (3), Ost.SJ A3157, Ost.SJ A3116, Ost.SJ A3182, Ost.SJ C3112 (1), Ost.SJ A3105, Ost.SJ B3096, Ost.SJC3122, Ost.SJ C3112 (2), Ost.SJ A3079, Ost.SJ A3184, Ost.SJ B3095, Ost.SJ B3143 і ботанічний атлас, шифр: Pal. 1909, Ost.SJ C3090 (2 прим.).

За *рукописним інвентарем* вдалося атрибутувати, що у книгозбірні *луцьких єзуїтів* зберігалося видання праці французького лікаря Гільйома Бошена (Bauchin, XVII ст.) «Anatomia» (S.I, s.a.).

У *кременецьких реформатів* з медичної галузі знань у фонді бібліотеки були примірники видань праць як лікарів давніх часів, так і лікарів Модерної доби. Наприклад, праця відомого грецького лікаря Діоскорида Педанія (II–I ст. до н. е.) «De medicinali material libri sex... Ioanne Ruelio... interprete...» (Франкфурт, 1549; НБУВ, ВСПВ, шифр: Pal. 994). Цей його твір «Про лікарські засоби» відіграв важливу роль у розвитку медичної науки. В ньому подано опис усіх відомих тоді медикаментів рослинного, тваринного та мінерального походження. Найбільшу увагу автор приділив лікам рослинного походження, описавши близько 600 рослин та їхні лікувальні властивості, просистематизувавши їх за певними морфологічними ознаками, що відіграло важливу роль у систематизації рослин; праця відомого грецького хірурга та акушера Павла Егінського (Paulus Aegineta, VII ст.) «Opus de re medica» (Кельн, 1534; НБУВ, ВІК, шифр: Pal. 1179). До більш пізнього часу відносяться праці мантуанського лікаря Марцелія Донатуса (Marcellius Donatus; 1538–1602) «De medica historia mirabilis libri sex» (Венеція, 1597; НБУВ, ВСПВ, шифр: In. 5(1) та медика Йострерія де Йострерії з Бассано (Iostrerio de Iostreii Bassanensis) «Admiratione medicae...» (Венеція, 1596; НБУВ, ВСПВ, шифр: In. 5(2)). Останні два видання складають конволют. Марцелій Донатус увійшов в історію медицини як лікар, який у 1586 р. вперше описав виразку шлунку з автопсії, що стало важливим кроком у розвитку хірургії шлунку.

У фонді монастирської бібліотеки зберігався конволют із трьох алігатів, якими були три прижиттєві видання праць відомого чеського лікаря й вченого Яна Марека Марці (лат. Joannes Marcus Marci de Kronland; 1595–1667), ректора Карлового університету у Празі, який вісім раз обирався деканом Медичної школи цього університету. До конвольту увійшли такі праці: «Philosophia vetus restituta» (Прага, 1662), «Labyrinthus in quo via ad circuli quadratura pluribus modis exhibetur» (Прага, 1654), «Thaumantias: Liber de arcu coelestis deque colorum apparentium naturae, ortu, et causis...» (Прага, 1648; НБУВ, ВСПВ, шифр: In. 696).

У фонді книгозбірні берестецьких тринітаріїв мали місце такі книжки з медицини: прижиттєве видання праці відомого голландського медика Пітера ван Фореста (Foreest van, лат. Forestus; 1522–1597) «Observationum et curationum medicinalium de febribus ephemericis et continuis libri duo» (Лейден,

1589; НБУВ, ВСРВ, шифр: Pl. 55), праця визначного німецького лікаря Теофраста Парацельса фон Гогенгейма (Philippus Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus von Hohenheim; 1493–1541) «Notationes morum» (Ліон, 1638; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС, шифр: Armar 12/№ 225), прижиттєве видання твору німецького лікаря Йогана Генріха Мейбома (Meibom, лат. Meibomius; 1590–1655) «Maecenas, sive De C. Cilnii Maecenatis vita, morbis et rebus gestis liber singularis» (Лейден, 1653; НБУВ, ВСРВ, шифр: Elz. 196). Назване видання праці Й. Г. Мейбома давно вже є бібліографічним раритетом [4, 6, № 30439].

Астрономія не була головною сферою діяльності католицьких орденських спільнот. Очевидно, що книгозбірні монастирів не комплектувалися активно астрономічною літературою. Це передбачається апіорі, навіть при усвідомленні фрагментарності одержаної інформації. Але в той же час певна зацікавленість у дослідженні зоряного неба існувала серед ченців [3]. Науковці, які зробили вагомий внесок у розвиток астрономії як науки, мали духовний сан або були членами орденських спільнот: Миколай Коперник був домініканцем, Ісаак Ньютон – мав духовний сан, Христофор Шейнер – членом Товариства Ісусового, П'єр Гассенді – мав духовний сан. Інформація про астрономічну літературу у фондах монастирських бібліотек дає певну картину розповсюдження астрономічної літератури у монастирських книгозбірнях. Знаходження одних і тих самих праць у різних бібліотеках засвідчує їхню популярність у цьому суспільному середовищі, увагу та інтерес до них. У каталогах монастирських книгозбірень бібліографічні описи астрономічних видань, як правило, вносилися до тематичного розділу «Philosophi», оскільки в ті часи астрономія вивчалася в рамках філософії.

У монастирських бібліотеках були праці Тихо Браге: у бердичівській книгозбірні «Ephemerides Astronomicae...» (Падуа, 1648; IP НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 82), в острозьких єзуїтів – «Astronomiae instauratae progymnasmata...» (Прага, 1610; ЦДАУК, ф. 2227, оп. 1, спр. 424, арк. 109 зв.) та «Epistolarum astronomicarum» (Уранієнбург, 1596; ЦДАУК, ф. 2227, оп. 1, спр. 424, арк. 109 зв.). Луцькі єзуїти у своїй книгозбірні мали видання праці Миколая Коперника «De revolutionibus orbium coelestium» (S.l., s.a.). У книгозбірнях острозьких єзуїтів (ЦДАУК, ф. 2227, оп. 1, спр. 424, арк. 111) і кременецьких реформатів зберігалися примірники праці Христофора Шейнера «Rosa Ursina» (Браччіано, 1626–1630). До слова, у бібліотеці Любарського домініканського монастиря зберігався примірник

прижиттєвого видання праці польського астронома, історика, письменника аріанського віросповідання Станіслава Любенецького герба Роля (1623–1675) «Theatrum cometicum» (Амстердам, 1668), присвяченої спостереженню та дослідженню комет. Названий стародрук вважається найбільшою працею XVII століття про комети. У бердичівській книгозбірні за рукописним каталогом значиться праця голландського вченого, доктора медицини, автора праць з астрономії Адріана Метіуса (Metius; 1571–1635) «Primum mobile astronomice, sciografice, geometrice et hydrographice nova methodo explicatum» у чотирьох частинах в одному томі, видана в Амстердамі у відомій друкарні Я. Янсоніуса (Амстердам, 1631)³. У книгозбірні острозьких єзуїтів теж було це видання праці А. Метіуса. У бердичівській монастирській книгозбірні були примірники двох видань однієї з найвідоміших праць німецького математики, астронома, астролога, священика Йоганна Штофлера (Stoeffler, Stöffler; 1452–1531) «Elucidatio fabrica astrolabii» (Париж, 1585; IP НБУВ, ф. 1, спр. 413, с. 73; Кельн, 1594; IP НБУВ, ф. 1, спр. 413, с. 79), виданих у Парижі та Кельні. Йоганн Штофлер був творцем астрономічних інструментів, очолював кафедру математики й астрономії Тюбінгенського університету. Названа праця, яка є керівництвом до виготовлення та використання астролабії, до 1620 р. витримала 16 видань. Її перше видання побачило світ 1513 р. в друкарні Опенгейма.

У бердичівській бібліотеці зберігалися ще такі видання, пов'язані з астрономічною тематикою: праця французького філософа-матеріаліста, відомого своїми дослідженнями в галузі астрономії, математики й механіки П'єра Гассенді (Gassendi; 1592–1655) «Institutio astronomica juxta hypotheses tam veterum quam Copernici et Tychonis, dictata... a Petro Gassendo...» (Гаага, 1656; IP НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 81); праця теолога Мартіна Борхауза (Borrhaus) «In cosmographiae elementa commentatio astronomica geografica...» (Базель, 1555; IP НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 78).

Для діяльності членів монастирських спільнот були потрібні знання і з географії. У книгозбірні *берестецьких тринітаріїв* зберігалися книжки з описами кліматичних умов проживання, звичаїв, вірувань різних народів. Це було пов'язано з підготовкою до мандрівок різними країнами з метою викупу бранців та проведення місіонерської діяльності. У їхній бібліотеці,

³ IP НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 81, № 14. Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Auteurs. – Paris, 1932. – Т. 113. – Col. 526.

наприклад, зберігалось прижиттєве видання праці німецького ерудита Йоганна Шеффера (Scheffer, лат. Schefferus; 1621–1679) «Lapponia» (Франкфурт, 1673; НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/№ 55), присвяченої звичаям, побуту та історії лапландців. Вона була перекладена на французьку мову Огюстеном Любіном (Lubin) і видана в Парижі у 1678 р. Паризьке прижиттєве видання давно є бібліографічним раритетом [4, 5, с. 194]. У цій монастирській бібліотеці зберігався твір історика голландського походження Емануеля Шельстратена (Schelstraten; 1649–1692), який обіймав посаду бібліотекаря Ватиканської бібліотеки за понтифікату папи Іннокентія XI. Ця праця під назвою «Ecclesia africana sub primate cartaginensi...» (НБУВ, ВІК, б-ка ЛЖС: шифр: Armar 12/№ 62) присвячена історії Церкви на Африканському континенті. Примірник зберігся до нашого часу без початкових аркушів, тому місце видання досі не вдалося атрибуувати.

За каталогом бердичівської книгозбірні в її фонді були праці з географії Речі Посполитої. Серед них праці К. Вирвича «Geografia powszechna czasów terażniejszych» (Варшава, 1773; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 80) і А. Бушінга (Busching) «Geografia Królestwa Polskiego u Wielkiego Xięstwa Litewskiego» (Лейпціг, 1768; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 80).

Маємо відомості, що архітектура у бердичівських кармелітів була представлена працями Вітрувія «De architectura libri 10» (Ліон, 1586; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 82), Миколая Гольдмана «Elementorum architecturae militari» (Ліон, 1643; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 78), посібником для архітекторів, опрацьованим Каеганом Здзанським, «Elementa architecturae domowey» (Львів, 1749; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 81).

Цікавим, на нашу думку, є факт наявності у книгозбірні кременецьких реформатів видання з кулінарного мистецтва. Це – книжка Бартоломея Стефани (Stefani), шеф-кухара герцога Мантуї, «L'Arte di ben cucinare...» (Венеція, 1690; НБУВ, ВСПВ, шифр: Іп. 662). Примірник у минулому належав львівському лікарю Миколаю Гордону, одному з представників шотландської родини, яка осіла у Речі Посполитій.

Викладений у публікації матеріал віддзеркалює діяльність членів монастирських спільнот і надає додаткову інформацію про побутування видань із різних галузей знань у XVII–XVIII ст. на українських теренах.

Список бібліографічних посилань

1. Карліна О. Бібліотека Луцького єзуїтського колегіуму наприкінці XVIII ст. *Książka. Biblioteka. Informacja. Między podziałami a wspólnotą* – Kielce : Uniwersytet Jana Kochanowskiego, 2012. S. 613–620. / pod red. Joęanty Dzieaniakowskiej i Moniki Olczak-Kardas.

2. Ціборовська-Римарович І. О. Місце і роль медичної літератури в структурі книгозбірні Острозького єзуїтського колегіуму. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Вип. 15. Київ, 2012. С. 80–91.

3. Ціборовська-Римарович І. О. Стародруки астрономічної тематики в бібліотеках католицьких монастирів Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії XVII – першої половини XIX ст. *Українське небо 2*. Студії над історією астрономії в Україні : збірник наукових праць / за заг. ред. О. Петрука. Львів : Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2016. С. 570–591 : іл.

4. Brunet J. Ch. *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. Paris, 1860–1865. 6 t.

5. Ciborowska-Rymarowicz I. Druki medyczne i botaniczne w księgozbiorze kolegium jezuitów w Ostrogu. *Hereditas Monasteriorum*. Wrocław, 2014. Vol. 4. S. 161–171.

6. Ciborowska-Rymarowicz I. Orientalista Tadej Juda Krusiński (1675–1756) i egzemplarze jego prac w bibliotekach klasztornych i prywatnych XVIII wieku. *Bibliotekarz Podlaski*. – Rocznik : XVI nr 1 (XXX). Białystok, 2015. S. 11–34.

7. Estreicher K. *Bibliografia polska*. – Kraków, 1915. T. 26.

References

1. Karlina, O. (2012). Biblioteka Lutskooho iezuitckoho kolegiumu naprykintsi XVIII st. [Luck Jesuit College Library at the end of the XVIIIth century]. *Książka. Biblioteka. Informacja. Między podziałami a wspólnotą*. (Dzieniakowska, J; Olczak-Kardas, M. (Eds.)). (pp. 613–620). Kielce, Poland: Uniwersytet Jana Kochanowskiego. [In Ukrainian].

2. Tsiborovska-Rymarovych, I. O. (2012). Mistse i rol medychnoi literatury v strukturі knyhozbiirni Ostrozkooho yezuitskooho kolehiumu [Place and role of the medecin literature in the structure of the Luck Jesuit College Library]. *Rukopysna Ta Knyzhkova Spadshchyna Ukrainy*, 15, 80-91. [In Ukrainian].

3. Tsiborovska-Rymarovych, I. O. (2016). Starodruky astronomichnoi tematyky v bibliotekakh katolytskykh monastyriv Lutskoji/Lutsko-Zhytomyrskoji dietsezii XVIII – pershoi polovyny XIX st. *Ukrainske nebo 2*, Lviv, pp. 570-591 : il. [In Ukrainian].

4. Brunet, J. Ch. (1860-1865). *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. Paris, France, 6 t. [In French].

5. Ciborowska-Rymarowicz, I. (2014). Druki medyczne i botaniczne w księgozbiorze kolegium jezuitow w Ostrogu. [Books in medicine and botany in the

Ostrog Jesuit College Library]. *Hereditas Monasteriorum*, 4, 161-171. [In Polish].

6. Ciborowska-Rymarowicz, I. (2015). Orientalista Tadej Juda Krusicski (1675–1756) i egzemplarze jego prac w bibliotekach klasztornych i prywatnych XVIII wieku. [Orientalist Tadej Juda Krusicski (1675-1756) and copies of his works in the monastic and private libraries of the XVIIIth century]. *Bibliotekarz Podlaski*. XVI nr 1 (XXX), 11-34. [In Polish].

7. Estreicher, K. (1891-2007). *Bibliografia polska*. [Polish bibliografy]. Krakow, Poland. 12-35 t. [In Polish].

Iryna Tsiborovska-Rymarovych,

PhD (in History), Senior Research Fellow,

Vernadsky National Library of Ukraine

62, st. Volodymyrska, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

tel.: (044) 288-13-85

Non-religious literature in the libraries of the roman-catholic friars of the Lutsk/Lutsko-Zytomyrskij dieses in 17–19th century: the book-science observation

The article covers the factual material about the non-religious literature in the libraries of ten roman-catholic friars on the territory of Lutsk/Lutsko-Zytomyrska dieses in the 17–19th century: Cremenets, Lutsk and Ostrig Jesuit Colleges, Berdychiv and Vyshnivets friars of barefoot Carmelites, Berestechko, Lutsk and Teophipol Trinitarian friars, Dedercaly and Cremenets friars of Franciscan-reformats. Its rests upon the original sources: the old-printed books from named libraries, the manuscript catalogues of the Berdychiv Carmelits' library and the Volyn orthodoxy ecclesiastical seminary's library, the manuscript inventory of the library of the Lutsk Jesuit College. The general survey of the editions on astronomy, mathematics, medicine, geography, history, philology, the works by antique authors from the libraries' funds has been done. This literature played a definite role in the vital activity of monastic community and was used in scholarship, to individual reading, divine service, preparing new members of clergary. The information about non-religious editions is accompanied with historical and bibliographical commentaries.

Keywords: monastic libraries, library science, Lutsk-Zytomyrska dieses.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.